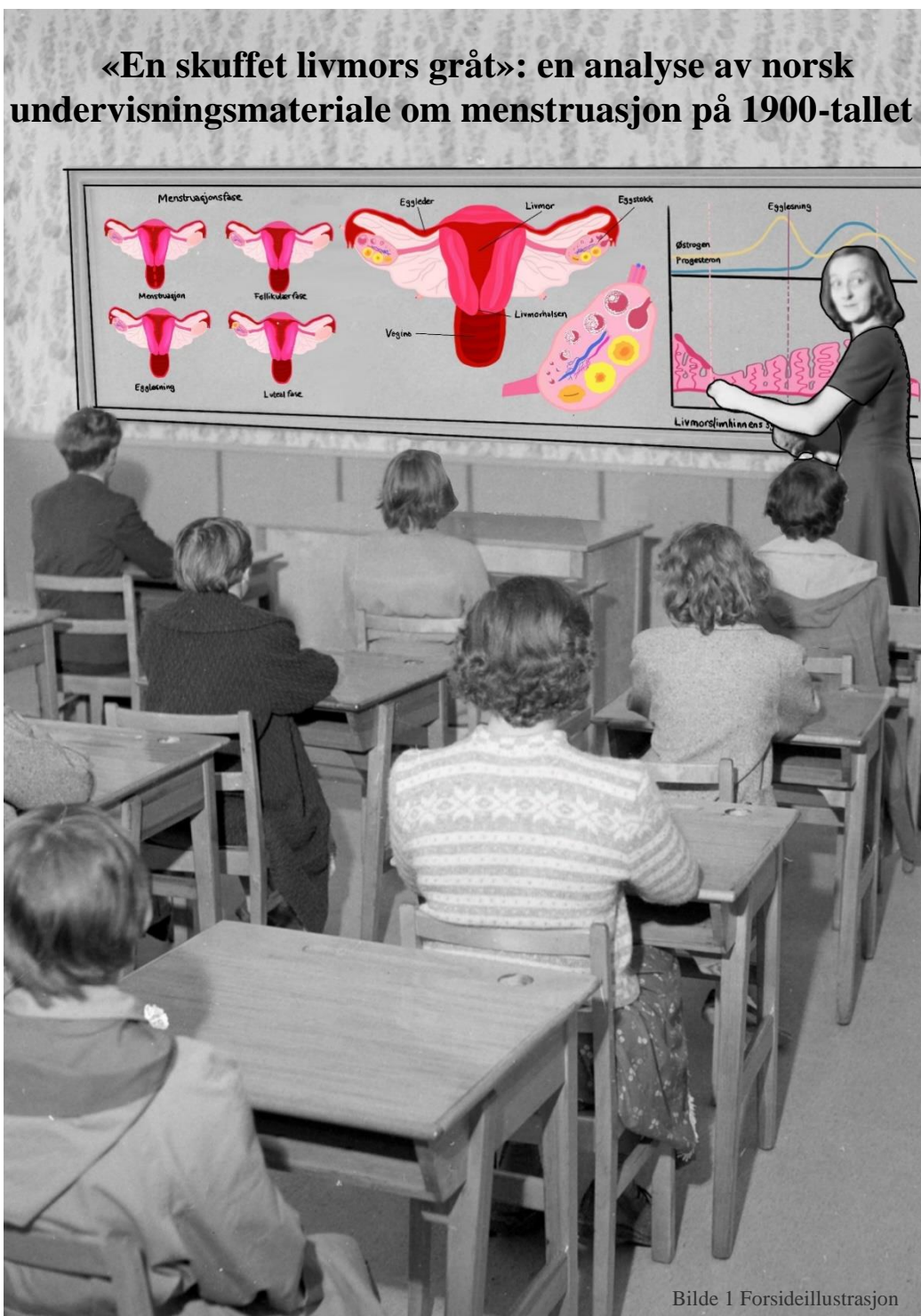

Bacheloroppgave i Historie
Fakultet for utdanningsvitenskap og humaniora
Vår 2022

Ida Brørup Alkærsg

Studieprogram

Historie

Veileder

Eva Jakobsson

Antall ord

7967

Antall vedlegg

1

Dato

18.05.22

«En skuffet livmors gråt»: en analyse av norsk undervisningsmateriale om menstruasjon på 1900-tallet

---

Dedikert til min mor som en kald novemberdag for seksten år siden tømte samtlige butikker for absolutt alle typer bind og tamponger: maxi, maxi+, long, ekstra long, med vinger, uten vinger, super, superpluss, normal, ultra+, light, nattbind, truseinnlegg, med og uten innføringshulster.

«Så kan du bare finde ud af hvad der fungerer bedst for dig». Takk for at fortelle meg om menstruasjonen, og takk for at du sørget for, at jeg aldri skulle oppleve den reddsomme fornemmelse av rullet bomull i undertøyet, og at jeg ikke trengte å bruke mine egne lommepenge på bind.

Forsideillustrasjon og grafikk laget av Ida Brørup Alkærsg.
Fotografier brukt i bearbeidet form med tillatelse fra Digitalt Museum.

Schrøder (1956) «Åpningen av Moan nye skole i Børsa». Hentet fra <https://digitaltmuseum.no/0210111420742/apningen-av-moan-nye-skole-i-borsa>.
Delphin, Rigmor Dahl (1941) «Motelinjen ved Statens Håndverks- og Kunstindustriskole». Hentet fra <https://digitaltmuseum.no/021018546941/motelinjen-ved-statens-handverks-og-kunstindustriskole>

Innholdsfortegnelse

Innledning	1
Problemstilling	2
Disposisjon.....	2
Kapittel 1: Metode og teori	3
1.1. Metode.....	3
1.2. Historisk overblikk	5
1.2.1. Kvinnens rolle i samfunnet.....	5
1.2.2. «Vi hadde ikke menstruasjon, vi hadde vondt i magen»	6
1.3. Teori og forskning	7
1.3.1. Stigmatisering.....	7
1.3.2. Seksualpolitikk og «styringsrasjonalitet»	8
Kapittel 2: Analyse.....	9
2.1. Analyse av lærerplanene.....	9
2.2. Beskrivelsen av menstruasjon	12
2.3. Personlig hygiene og hygieneprodukter	16
2.4. Smerter, smertelindring og fysisk aktivitet.....	17
Kapittel 3: Drøfting og konklusjon	18
3.1. Drøfting	18
3.1.1 Stigmatisering og menstruasjonsetikette i lærebøkene.....	18
3.1.2 Læreplanene og styringsrasjonalitet	22
3.2. Konklusjon	23
Litteraturliste	25
Kilder.....	25
Sekundærlitteratur.....	26
Vedlegg 1	1

Innledning

Den månedlige renselse, menses, tante rød, den tida i måneden, shark week, tyttebær uka, en skuffet livmors gråt, reglene, forbannelsen, vondt i magen, det røde eller bare kvinne-greia. De ulike navne for menstruasjon symboliserer akkurat hvor langt man er villige til å gå i stedet for å kalle en spade for en spade. Menstruasjon påvirker alle kvinner, og har gjort det til alle tider.

Når kvinner åpner opp om deres opplevelser med menstruasjon og tilhørende smerter blir det ofte latterliggjort, og dagens kommentarfelter på sosiale medier er overfylt med fornedrende kommentar om at kvinner er hysteriske og oppmerksomhetskrevende når diskusjonen om menstruasjon blir tatt opp. Kvinner får å vite, at de ikke fortjener å få det samme i lønn som menn, fordi de får ekstra «fridager» hver måned. Retorikken som blir brukt i dag blir da et ekko fra fortiden. En politiker kan i dag i full alvor fortelle om at han fikk diaré og dreit i buksene, og fordi der ikke var rene underbukser tilgjengelig på offentlig toaletter, så skulle der heller ikke være hygieneprodukter tilgjengelig.¹ Det er korrekt at menstruasjon ikke er noe der naturlig kan kontrolleres, men kommentaren bygger på en gammel tankegang om, at kvinnens manglende kontroll over deres menstruasjon betød at kvinnen skulle plasseres nærmere dyrene.²

Menstruasjonshistorie er et forholdsvis uutforsket område innenfor kvinnehistorie, og vet å undersøke menstruasjon i en historisk kontekst åpnes der opp for nye perspektiver på hvorfor menstruasjon er et tabu-belagt og kjønnnet tema.³ Konsekvensene vet at menstruasjon forblir et kjønnnet tema, kan eksempelvis bli manglende forståelse i møtet med menstruerende. Møtet med formidling omkring menstruasjon blir ofte på skolen, og i dag oppdeler nesten halvparten av lærere fortsatt seksualundervisning opp etter kjønn, og de føler seg ikke utrustet nok til å gi en god formidling til elevene.⁴ Kan måten det blir undervist om menstruasjon på i dag, være en del av en historisk tradisjon?

---

¹ Maja Langberg (2021) *Nye Borgerlige-politiker får kritik etter udtalelse om afføring i menstruationsdebat*—TV2. Lars Boje Mathiesen er dansk folketingspolitiker, og uttalte i en debatt i Folketinget om bind på offentlig plasser: «Skal der også være underbukser på offentlige toaletter? Jeg går en tur og spontant skider jeg i mine bukser, det er også et uheld».

² Anne Lie Kveim (2009) *Kvinnen som biologi: menstruasjon i norsk medisin i annen halvdel av 1800-tallet*. s. 366. Sitat: "Bavianerne frembyder analoge Fænomener, kun optræder Menstruationen hos dem, om muligt, end mer markert. En menstruerende Bavian frembyder i det hele et saa motbydeligt Syn, at man i de zoologiske Haver ofte ser sig nødsaget til at flytte den over i andre Bure for at unddrage det for Publikum." (Norsk Magazin for Lægevitenskapen, 1888.).

³ Camilla Mørk Røstvik (2018) «Vi hadde ikke menstruasjon, vi hadde 'vondt i maven'». Tidsskrift for kjønnsforskning 42, nr. 04 s. 215–32.

⁴ Kristina Kassab Liland (2022) *To av fem lærarar deler opp sex-undervisninga i jente- og gutteklassar*, NRK. og Rønning, Oda Marie (2022) *Lar elevene bestemme hvordan seksualundervisningen skal være*. NRK.

Problemstilling

Jeg vil i denne bacheloroppgave undersøke og svare på følgende problemstilling: «**Hvilke endringer oppstår det i formidling av menstruasjon i norske lærebøker og læreplaner i perioden 1922-1987**»

Kildematerialet strekker seg over sytti år, og kommer fra en periode i moderne historie hvor det skjer mange endringer i samfunnet. Det tidligste materiale kommer fra en tid, hvor det ikke var mye kommersielt motivert formidling i form av reklamer for hygieneprodukter, og hvor skolen har hatt mulighet for å styre hvilken form for informasjon det skulle ble videreformidlet til den neste generasjon. Den historiske kontekst for kildematerialet betyr, at skolen nesten alene hadde ansvaret om å formidle kunnskap om forplantning til elevene. Lærebøkene og læreplaner kan fortelle om hvilke idealer, normer og forståelser det var i samfunnet på det tidspunkt de ble skrevet i, og derfor kan de gi et unikt perspektiv på hvordan skam og stigmatisering om menstruasjon er blitt formidlet på, og hvordan undervisning om tematiser knyttet til kvinnekroppen er blitt brukt som et styringsapparat.⁵

Disposisjon

Kapittel 1 inneholder en kort redegjørelse om tidligere forskning, først vil jeg gjennomgå et historisk overblikk om synet menstruasjon, og til dette har jeg brukt historiker Anne Lie Kveims «Kvinnen som biologi»⁶, og samfunnsviter Louise Klintners avhandling om stigmatisering av menstruasjonsprodukter.⁷ Historiker Camilla Mørk Røstvik har undersøkt svarene fra «Norsk Etnologisk Gransknings spørreundersøkelse nummer 169»⁸, som er besvart av jenter født tidlig på 1900-tallet om deres opplevelser med menstruasjon. Røstviks artikkel gir et innblikk i den mere individuelle side av menstruasjonshistorie, og jeg har redegjort for det som har relevans i en skolesammenheng som eksempelvis den første menarken,⁹ mangel på kunnskap og skam knyttet til det å menstruere. Etterfølgende kommer teori om stigmatisering i forbindelse med menstruasjon, her vil jeg også presentere begrepet menstruasjonsetikette fra historiker Julie-Marie Strange.¹⁰ Til slutt har jeg brukt historiker Kari Hernæs Nordbergs avhandling om seksualundervisning til å skrive en introduksjon om seksualpolitikk og begrepet

---

⁵ Åse Røthing (2004) *Kjønn og seksualitet i grunnskolenes læreplaner: historisk tilbakeblikk og aktuelle utfordringer*.

⁶ Kveim (2009).

⁷ Louise Klinter (2021) *Normalizing the Natural: A study of menstrual product destigmatization*

⁸ Røstvik (2018) s. 215–32.

⁹ Menarken er navnet for den første menstruasjon.

¹⁰ Julie-Marie Strange (2001) *The Assault on Ignorance: Teaching Menstrual Etiquette in England, c. 1920s to 1960s*.

styringsrasjonalitet.¹¹ Teorien og den tidligere forskning har jeg brukt til å forstå mitt kildemateriale.

Kapittel 2 bearbeider læreplanene og lærebøkene, hvor jeg bruker en beskrivende analyse til å redegjøre for mine funn. Formålet med å undersøke læreplanene er å få innsikt i hvordan Kirke- og Undervisningsdepartementet har valgt å prioritere undervisningen omkring menstruasjon. Jeg har valgt å fokusere på hvilke endringer eller tilføyelser som oppstod i forklaringen av hva menstruasjon er, hvilke smerter som blir nevnt, hvordan jentene kunne lindre det og betydningen av fysisk aktiviteter. Siste del av analysen kommer til å handle om personlig hygiene og hygieneprodukter, og da særlig med fokus på «vond lukt».

Kapittel 3 inneholder drøfting om hvordan kildematerialet gir et innblikk i hvordan stigmatisering og styringsrasjonalitet kom til uttrykk i kildematerialet. Avslutningsvis kommer en konklusjonen.

Kapittel 1: Metode og teori

1.1. Metode

Mitt kildemateriale består av mønsterplaner fra perioden 1922-1987¹², og lærebøker fra ulike fag, som skiftevis har behandlet menstruasjon. Fagene er o-fag, naturfag og heimstadiære hvor undervisning om helselære primært har vært undervist i, i tillegg har jeg valgt en enkel lærebok fra kroppsøving.¹³ Dessuten hadde det vært fruktbart å undersøke flere lærerveiledningene knyttet til de ulike lærebøker, men jeg vil kun kort komme inn på litt ulike betraktninger fra disse i kapittel 3.¹⁴ Fokuset vil i denne oppgave være mest på lærebøkene, som skal gi et innblikk i hvordan menstruasjon er blitt formidlet til skoleelever.

I søkning etter kildemateriale har jeg brukt min undersøkelse av læreplanene til å finne ut hvilke fag menstruasjonen har vært gjennomgått i, og ut fra dette har jeg brukt Nasjonalbibliotekets søkefunksjon til å finne lærebøker i fagene, og i alle lærebøker jeg har

---

¹¹ Kari Hernæs Nordberg (2013) *Sex education and the state*.

¹² **Læreplanene:**

Kirke- og Undervisningsdepartementet (1922) *Normalplan for landsfolkeskolen*

Kirke- og Undervisningsdepartementet (1939) *Normalplan for byfolkeskolen*

Kirke- og Undervisningsdepartementet (1948) *Normalplan for byfolkeskolen*.

Kirke- og Undervisningsdepartementet (1957) *Normalplan for byfolkeskolen [1939]*

Normalplanutvalget (1970) *Forslag til Normalplan for grunnskolen*

Kirke- og Undervisningsdepartementet (1974) *Mønsterplan for grunnskolen*

Kirke- og Undervisningsdepartementet (1987) *Mønsterplan for grunnskolen: M87*

¹³ Fremadrettet «forplantningslære» for enkelhetsskyld

¹⁴ Min opprinnelige plan var å inndrag lærerveiledningene mere, men har måtte avgrense kildematerialet til å være på læreplaner og lærebøker på grunn av plassmangel.

gjennomgått, har jeg søkt etter følgende ord: pubertet, forplantning, menstruasjon, forplantningslære og helselære. Mine primærkilder er blitt valgt ut fra følgende kriterier:

- En beskrivelse av menstruasjon
- Henvendt til grunnskolen: lærebøker til 4.-6. klasse har vært foretrukket, men lærebøker fra ungdomstrinnet har også blitt brukt
- Fra perioden 1920-1990
- Godkjent av Kirke- og Undervisningsdepartementet til bruk i skolen
- Tilgjengelig online via Nasjonalbiblioteket

Ut fra mine kriterier i utvelgelsen av kildemateriale ble det til seksten lærebøker¹⁵, hvor fire av dem er Kristiane Skjerves «Hselære for piker» som ble revidert og utgitt fire ganger fra 1927-1961. Jeg har forsøkt å finne lærebøker fra alle årtier i min valgte periode, og fra ulike fag, men jeg har ikke funnet lærebøker fra 1940-tallet, det kan være at jeg har oversett noe, eller at det ikke ble skrevet en ny lærebok i denne perioden. For best mulig å kunne undersøke endringer i tekstmaterialet over tid, har jeg analysert alle lærebøker med følgende spørsmål:

- Tittel på boken, årstall, fag, forfatter, forfatterens kjønn
- Hvordan forklarer kilden hva menstruasjon er?
- Beskriver kilden hvorfor kvinner menstruerer?
- Nevnes det smerter knyttet til det å ha menstruasjon, og hvordan kan de lindres?
- Hvordan blir personlig hygiene beskrevet?
- Hva står der om hygiene produkter?
- Står der noe om alder, varighet, mengde blod eller uregelmessigheter?

---

¹⁵**Lærebøkene:**

Skjerve, Kristiane (1927) *Hselære for piker: fra fjorten til seksen år*. 1. utgave.
Skjerve, Kristiane (1939) *Hselære for piker: fra fjorten til seksen år*. 2. utgave
Skjerve, Kristiane (1953) *Hselære for jenter: fra fjorten til seksten år*. 3. utgave
Andresen, Birgit Sellæg (1953) *Fra barn til ung kvinne: helseråd for overgangsårene*.
Berg, Gunnar A og Axel Strøm (1956) *Hselære*. 15. opplag.
Skjerve, Kristiane (1961) *Hselære for jenter: fra fjorten til seksten år*. 4. utgave
Eggebø, Aksel, Gunnar Ingvaldsen og Omar Andreen (1964) *Gjør som vi!: hselære for 6. skoleår*.
Berg, Gunnar A. og Gudmund Wigant (1969) *Biologi for folkeskolen: livet omkring oss: hselære*.
Johannessen, Trond, Odd D. Vellar og Otto Wiese Moe (1970) *Hselære for ungdomsskolen*.
Hansen, Knut Ingar (1972) *O-fag: grunnbok 4B*
Nesse, Kjell (1974) *Vi arbeider med o-fag. 2: 4. skoleåret*.
Berg, Gunnar A. (1976) *Naturfag – biologi*
Nesse, Kjell og Knut Terum (1977) *Vi arbeider med o-fag: 4: 5. skoleår*.
Sandberg, Hanne og Ingelin Tove Skaufjord(1980) *Samliv: Emnebok for ungdomstrinnet*.
Oftedal, Terje (1985) *Kroppsoving for ungdomstrinnet*
Hansen, Knut Ingar (1986) *O-fag: grunnbok 6B*.

- Hvilket fokus er der i beskrivelsen? «Ingen dikkedarer»/vitenskapelig tilnærming eller menstruasjonsetikette.¹⁶

1.2. Historisk overblikk

Jeg vil i det kommende avsnitt kort gjennomgå et historisk overblikk om synet på menstruasjon i perioden mellom 1800-tallet og 1950-tallet.

1.2.1. Kvinnens rolle i samfunnet

Stigmatisering av menstruasjon strekker seg så langt tilbake til før, at mennesket var fullt bevisst om kroppens ulike biologiske funksjoner. Menstruerende kvinner har blitt sett som en fare for samfunnet, men mest av alt som noe urent, mystisk, motbydelig og skamfullt.¹⁷ Man oppfattet kvinnekroppens funksjoner som forholdsvis likt mannens bare dårligere, men fra midten av 1800-tallet begynte oppdagelsen av kvinnekroppen for alvor. Her lød konklusjonen, at fordi kvinnen ikke kunne kontrollere menstruasjonen, så var kvinnen ukontrollerbar og utilregnelig.¹⁸ Historiker Anne Lie Kveim skriver, at menstruasjonen ble fra 1800-tallet betraktet som en tilbakevendende sykdom, og årsaken til at kvinnene ble følelsesmessig ustabil og utilregnelige, var at blødningene tappet kvinnen for både fysisk og psykisk energi. Dette ble brukt som argument for, at kvinnen ikke kunne delta i det samfunnsbærende arbeid.¹⁹

Den medisinske diskurs omkring kvinnekroppen og menstruasjon fikk konsekvenser for hvordan resten av samfunnet forholdte seg til kvinner. Omdreiningspunktet for diskusjonen ble i stor grad hvilken rolle kvinnen skulle ha i samfunnet, og det var manges oppfatning, at kvinnens primære rolle var å føde barn.²⁰ Menstruasjon ble tolket som et «mislykket» svangerskap, og oppfattet som et svikt, da det lå i kvinnens natur å reprodusere.²¹ På tross av tabuiseringen av menstruasjon kom det økt fokus, og eksempelvis begynte leger å forholde seg mere til menstruasjon under konsultasjoner. Fokuset betydde, at det begynte å komme ut flere selvhjelpsbøker og pamfletter, som inneholdte ulike forholdsregler til hvordan den menstruerende kvinne helst skulle forholde seg. Noen av disse forholdsregler var, at kvinner

---

¹⁶ Otto Lous Mohr (1953) «Forplantningslære som fag i våre skoler : og innstilling fra den av Oslo skolestyre nedsatte spesialkomite til behandling av dette spørsmål», beskrev at i undervisning om forplantning, så skulle barnene få realitetene «[...] uten dikkedarer» s. 14.

¹⁷ Klintner (2021) s. 22-23.

¹⁸ Trine Nickelsen (2014) *Menstruasjonens storhetstid i medisinen*. Forskningsmagasinet Apollon.

¹⁹ Kveim (2009) s. 364.

²⁰ Kveim (2009) s. 364.

²¹ Strange (2001) s. 250.

ikke måtte trene før eller under blødningen, spise varm eller krydret mat, måtte ikke overanstrenge kropp og sjel, og de måtte ikke tillate seg selv noen intellektuelle sysler.²²

Samfunnsviter Louise Klintner forklarer i sin doktoravhandling om stigmatisering av menstruasjonsprodukter, at mange av undersøkelsene om menstruasjon i starten av 1900-tallet var påvirket av å fortelle et bestemt narrativ ut fra hvilket behov som gjaldt. Eksempelvis ble det opp til kvinnene å overta mennenes jobb under både første og andre verdenskrig, selv om kvinnene tidligere hadde blitt fremstilt som fysisk svake og passive mennesker, som ikke klarte å vedlikeholde et jobb.²³ Så etter behov ble menstruasjon fremstilt som noe der kun påvirket kvinnen i et begrenset omfang. Men etter krigene når mennene kom hjem igjen, og kvinnene ikke lenger var nødvendige for yrkeslivet, så ble forskningen omkring kvinners fysiske og mentale helse manipulert til å passe inn i narrativet om, at kvinner ikke var i stand til å opprettholde en jobb. Dette var fordi menstruasjonen nå påvirket kvinnen i så stor grad, at kvinnen var utilregnelig. Dette var på tross av, at kvinnene nettopp hadde bevist, at de faktisk godt kunne vedlikeholde en jobb.²⁴

1.2.2. «Vi hadde ikke menstruasjon, vi hadde vondt i magen»²⁵

Ordet menstruasjon ble assosiert med noe negativt, og konsekvensen ble at menstruasjon var noe man ikke snakket om, og et nøkkelord som gikk igjennom svarene fra NEG spørreundersøkelsen var «skam».²⁶ Flere av jentene beskrev hvordan den første menstruasjonen kom som et sjokk, og at de var fullstendig uforberedt på hva det var. Informasjonen som de fikk var mangelfull, og informasjonen endte ofte med å forvirre dem mere enn å gi svar på hva menstruasjonen egentlig var.²⁷ Skam kulturen ble overført mellom flere generasjoner, men flere av kvinnene har forsøkt å bryte videreføringen av skam ved å gi egne barn bedre informasjon om menstruasjonen. Historiker Camilla Mørk Røstvik mener, at denne endringen beviser, at samfunnet og kulturen har endret diskursen om menstruasjon.²⁸ Største delen av kvinnene fra spørreundersøkelsen beskrev hvordan de fikk deres første menstruasjon imens de var på skolen, og for noen var denne opplevelsen traumatiserende, fordi de nettopp ikke skjønnte hva som skjedde.²⁹ Ifølge svarene fra spørreundersøkelsen så kom informasjonen ikke nødvendigvis fra

---

²² Kveim (2009) s. 364.

²³ Klinter (2021) s. 46 og Victoria Louise Newton (2016). *Everyday Discourses of Menstruation: Cultural and Social Perspectives*.

²⁴ Klinter (2021) s. 46.

²⁵ Røstvik (2018) Gjennomgår svarene fra NEG spørreundersøkelse nr. 169 om personlig hygiene i eldre tid.

²⁶ Røstvik (2018) s. 222.

²⁷ Røstvik (2018) s. 220.

²⁸ Røstvik (2018) s. 220.

²⁹ Røstvik (2018) s. 220.

skolen, men mere sporadisk fra mødre, leger, søsken, bøker eller venner. Fordi informasjonen kom fra flere ulike plasser, og muligvis ikke fra folk som hadde forstand på menstruasjonen, så visste jentene ikke riktig hva menstruasjon hadde med sex og graviditet å gjøre.³⁰ Fra 1959 begynte gutter og jenter å få samme undervisning, herunder forplantningslære, men ut fra mennenes svar opplevde de mest av alt forvirring. Største delen av informasjonen guttene fikk om menstruasjon kom fra eldre menn, som kom med bemerkninger som «**konen hadde det månedlige, og ikke kunne ha sex**».³¹ Røstvik konkluderer, at mennenes svar, og et stort fravær av svar, tydeliggjorde hvordan manglende eller dårlig kunnskap om menstruasjon har kunne ført til misforståelser og flauhet.³² Dette kunne være en av årsakene til, at menstruasjon ble forbundet med skam og tabu.³³

1.3. Teori og forskning

I kommende avsnitt vil jeg presentere menstruasjonsstigmatisering, menstruasjonsetikette³⁴, seksualpolitikk og styringsrasjonalitet. Tidligere forskning innenfor dette feltet har fokusert på kjønn, seksualitet og kvaliteten av den faglige litteraturen. Det er ikke tidligere blitt utarbeidet en lignende analyse med fokus på menstruasjon i norsk undervisningsmateriale i perioden mellom 1922-1990.

1.3.1. Stigmatisering

Som nevnt tidligere har forskningen om menstruasjon blitt brukt som et middel til å undertrykke kvinner,³⁵ og stigmatisering av menstruasjon kommer eksempelvis til uttrykk når man forsøker å unngå assosiering med menstruasjon eller menstruerende kvinner, fordi man helst vil unngå å være i en sosial ubehagelig situasjon.³⁶ Stigma kommer til uttrykk i ulike grader ut fra forskjellige sosiale situasjoner eller andre faktorer, som eksempelvis kultur, tro, verdigrunnlag og politisk ståsted. Hvis at stigmatiseringen skal kunne endre seg, så skal det skje grunnleggende endringer i samfunnet knyttet til faktorene.³⁷ Klintner argumenterer for, at stigmatiseringen av menstruasjon er blitt så utbredt, at det er blitt institusjonalisert, og at dette kan være en årsak til at kvinner opplever skam, og i et forsøk på å unngå stigmatisering, så må

---

³⁰ Røstvik (2018) s. 219.

³¹ Røstvik (2018) s. 219.

³² Røstvik (2018) Der var kun ganske få menn som hadde svaret på spørsmålet om menstruasjon.

³³ Røstvik (2018) s. 219.

³⁴ Min oversettelse fra engelsk: «menstrual etiquette».

³⁵ Klintner (2021) s. 19 & Newton (2016).

³⁶ Klintner (2021) s. 19.

³⁷ Klintner (2021) s. 23 Definisjon av stigma: “the co-occurrence of its components-labeling, stereotyping, separation, status loss, and discrimination-and further indicate that for stigmatization to occur, power must be exercised».

menstruasjonen helst skjules fra omgivelsene. Dette kan komme til uttrykk ved eksempelvis å holde menstruasjonssmerter hemmelig eller unngå å lukte, så andre folk ikke skal oppleve ubehag.³⁸ Strange definerer denne handling som en menstruasjonsetikette³⁹, og selv om man forsøkte å frigjøre kvinner fra å bli sett som funksjonshemmet, så ble de allikevel fanget i en kultur som verdsatte diskresjon.⁴⁰ I løpet av 1900-tallet ble menstruasjonen ikke sett på som en funksjonsnedsettelse eller sykdom lengere, men menstruasjonen skulle helst være en hemmelig hendelse.⁴¹

1.3.2. Seksualpolitikk og «styringsrasjonalitet»

Når læreplanene settes inn i en historisk sammenheng, så kan de gi et innblikk i hvilke idealer og oppfatninger som var tilstede i samfunnet. Målsetningene fra forplantningslære ga uttrykk for hvilke normer og perspektiver som var knyttet til kjønn og kroppen.⁴² Historiker Kari Hernæs Nordberg argumentere for, at skolens forplantningslære kan gi et innblikk i hvilken slags fremstilling av seksualitet som staten har sanksjonert.⁴³ Nordberg har undersøkt seksualitet i undervisning, men jeg mener, at hendes argumenter om seksualundervisning også har relevans for undervisning av menstruasjon. Skolearbeidet har vært en viktig plass, hvor den norske stat har kunne drive deres seksualpolitikk, og derfor har staten igjennom skolen hatt mulighet for å videreformidle de formelle lover, som har vært med til å regulere de ulike normer knyttet til seksualiteten.⁴⁴ Det betyr, at seksualundervisning har formidlet praksiser som staten har betraktet som sunne, gode og ansvarlige.⁴⁵ Skolen hadde den viktige oppgaven i å formidle kunnskap om seksuell helse videre til skoleelevene, men fordi statens fokus i skolepolitikken handlet om å gjøre de neste generasjoner til gode samfunnsmennesker, har staten kunne kontrollere hvilken informasjon knyttet til seksualitet elevene fikk tilgang til.⁴⁶

Nordberg understreker, at politisk maktutøvelse som kommer til uttrykk i folkehelsen ikke nødvendigvis skjer ved en undertrykkende makt, men som en «omsorgens makt». Dette kommer til uttrykk ved at staten forsøker å kontrollere og påvirke befolkningen til å gjøre det, som staten mener, er best for dem.⁴⁷ Det handler om de gode intensjoners makt, og Nordberg

---

³⁸ Klintner (2021) s. 25.

³⁹ Det Norske Akademis ordbok s.v. «Etikette», lest d. 12.05.22 «etikette er et begrep som oppsummer de uskrevene regler for oppførsel som anses for passende».

⁴⁰ Strange (2001) s. 248.

⁴¹ Strange (2001) s. 264.

⁴² Gudem (1997) s. 10 og Røthing (2004).

⁴³ Nordberg (2013) s. 3.

⁴⁴ Nordberg (2013) s. 3.

⁴⁵ Nordberg (2013) s. 3.

⁴⁶ Nordberg (2013) s. 3.

⁴⁷ Nordberg (2013) s. 4.

referer til bruken av begrepet «styringsrasjonalitet», som beskriver hvordan makt har innflytelse på måten man tenker omkring det som er objekt for styring.⁴⁸ Måten maktstyringen kommer til uttrykk i undervisningen om menstruasjon er eksempelvis igjennom planlegging av undervisning, avgrensning og målsetning hvor menstruasjon ble nedprioritert eller helt neglisjert. Det kunne være flere årsaker til nedprioritering eller neglisjering, som da kan tolkes som en rasjonalisert maktutøvelse.⁴⁹

Kapittel 2: Analyse

I dette kapittel vil jeg først gjennomgå læreplanene, og dernest lærebøkene med fokus på endringene i beskrivelsen av menstruasjon, deretter personlig hygiene og hygieneprodukter, og til slutt smerter og fysisk aktivitet. Læreplanene fra kirke- og undervisningsdepartementet var et forsøk på å samordne skolesystemet og regulere utdanning.⁵⁰ Undervisningen om kroppens funksjoner har siden 1922 tilhørt ulike fag, kroppsøving, kristendomsundervisning (samliv), naturkunnskap/naturfag og heimstadiære, som senere ble erstattet av o-fag. I noen tilfeller kan det ha betydd, at undervisning var et tverrfaglig samarbeid mellom fagene, men det kunne også tolkes som en usikkerhet rundt hvilket fag som hadde ansvaret for å best kunne formidle kroppens funksjoner videre.

2.1. Analyse av lærerplanene

I Normalplanen fra 1922 stod det om målene i naturkunnskap, at undervisningsstoffet om helselære skulle beskrive hvordan menneskekroppen var bygd, og hvordan man best vernet om helsen.⁵¹ Det var først i 7. klasse at det kom en grundigere undervisning om dette, foruten 4. klasses undervisning om kroppen, som helst skulle inneholde så få detaljer som mulig.⁵² I helselære ble det undervist i mange av kroppens funksjoner, men det var et stort fravær av undervisning om kjønnsorganene, forplantning og pubertet.⁵³

Normalplanene fra 1939 og 1948 utdypet målsetningen i naturfag/naturkunnskap fra 1922, og tilføyde «Grunntrekkene i forplantningslæren»⁵⁴, og at denne undervisning skulle ta

---

⁴⁸ Nordberg (2013) s. 5.

⁴⁹ Nordberg (2013) s. 5.

⁵⁰ Inga Berntsen Rudi (u.å) *Nye skolelover på 1930-tallet*.

⁵¹ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1922) s. 53.

⁵² Kirke- og Undervisningsdepartementet (1922) s. 49.

⁵³ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1922) s. 53-54.

⁵⁴ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1939).

utgangspunkt i «Forplantningslære som fag i våre skoler» av Otto Lous Mohr fra 1935.⁵⁵ 3. opplag av normalplanen fra 1939 kom i 1957, og her fikk forplantningslæren sitt helt eget punkt:

Å gi elevene saklige og korrekte opplysninger om forplantningen hos mennesket, så de lærer å se åpent og naturlig på dette livsområde [...]⁵⁶

For første gang ble menstruasjon nevnt direkte i læreplanene, og jentene i 5.- og 6. klasse skulle få orientering fra en kvinnelig lærer om de forandringer som skjedde i puberteten, og her spesielt om menstruasjon. Guttene skulle få tilsvarende orientering av mannlig lærer, men om denne undervisningen inneholdte informasjon om jentenes kroppsmodning beskrives ikke.⁵⁷ I 7. klasse ble guttene og jentene undervist hver for seg om hovedtrekk av forplantningsorganenes bygning og funksjon, som eksempel nevnes eggstokk, eggleder, livmor, skjede og hymnen.⁵⁸ Selv om menstruasjon ikke ble nevnt direkte, så kunne det være implisert, at menstruasjonen var en del av undervisning om eggstokk og eggleder.

Normalplanutvalget i regi av Kirke- og Undervisningsdepartementet reflekterte om naturfagundervisningens rolle i forbindelse med forplantningslære, og de mente, at det var urealistisk å ikke forholde seg til de problematikker som kunne føre til at undervisningen ble neglisjert av lærere.⁵⁹ Dessuten mente utvalget, at den beste løsningen var å utgi et mindre hefte med orientering om emner som ikke egnet seg for behandling i klassen.⁶⁰ Hva disse emner var utdypes ikke ytterligere, men utvalget mente allikevel, at det var viktig å gi grundig innføring til elevene.⁶¹

Mønsterplanen fra 1974 utdypet viktigheten av en tidlig orientering om de kroppslige og sjelelige forandringer som forekom i puberteten, og at det var særlig viktig at jentene ble orientert om menstruasjonen før det ble aktuelt. Tankegangen fra 1957 om at elevene skulle få et naturlig forhold til emnet ble vektlagt.⁶² På 4.- og 6. klassetrinn ble det undervist i naturfag om ulikhetene mellom kjønnene, og menstruasjon ble nevnt. Guttene skulle få samme

---

⁵⁵ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1939) og Kirke- og Undervisningsdepartementet (1948). Jeg har valgt ikke å undersøke Mohrs bok, både fordi der er gjort god forskning på nettopp denne bok, men også fordi at Mohr skriver på side 14 i «Forplantningslære som fag i våre skoler : og innstilling fra den av Oslo skolestyre nedsatte spesialkomite til behandling av dette spørsmål» fra 1953 at «noen egen lærebok for barn anser jeg mindre vesentlig. Barn er nu [sic] så vant til den muntlige meddelelsesmåte, at de uten vanskelighet vil kunne tilegne sig [sic] stoffet på dette vis» Jeg går derfor ut fra, at der ikke finnes en lærebok skrevet til barnene, og derfor oppfyller boken ikke kravene for primærkildene som nevnt i kapittel 1.

⁵⁶ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1957).

⁵⁷ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1957).

⁵⁸ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1957).

⁵⁹ Normalplanutvalget (1970) s. 133.

⁶⁰ Normalplanutvalget (1970) s. 133.

⁶¹ Normalplanutvalget (1970) s. 133.

⁶² Kirke- og Undervisningsdepartementet (1974) s. 191.

orientering om menstruasjon som jentene, men om dette foregikk i samlet klasse eller oppdelt etter kjønn tydeliggjøres ikke.⁶³ Undervisningen som handlet om det generelle i forplantning skulle være naturlig å gjennomføre som samlet klasse.⁶⁴ I 8. klasse ble det undervist i forplantningen igjen, menstruasjon ble ikke nevnt, muligens fordi det tidligere var blitt gjennomgått eller at menstruasjon var implisitt.⁶⁵ I 4.-og 6. klasse ble forplantningslære også gjennomgått i o-faget.⁶⁶

Som noe nytt kom det et helt avsnitt om forplantningen, hvor Kirke- og Undervisningsdepartementet beskrev hvor viktig det var å ikke fortie eller gi overfladisk undervisning rundt emnet, og ut fra et faglig og pedagogisk perspektiv skulle emnet ikke skille seg ut fra andre emner. Det stod også, at undervisning rundt dette var mer alminnelig enn tidligere, og nettopp kjønnsoppdeling ville da gjøre emnet spesielt, og derfor ikke ønskelig. Det nevnes at elevene skulle lære å vise respekt i omtalen, og framstillingen skulle være saklig og korrekt. Læreren skulle sørge for å formidle informasjonen med takt og varsomhet.⁶⁷ Ansvaret for opplysninger om forplantning var først og fremst hjemmets eget ansvar, men skolen måtte ta hensyn til, at elever kunne få feilartige opplysninger fra ulike kilder, og derfor hadde skolen i siste ende ansvaret for å få videreført korrekte og pålitelige opplysninger til elevene.⁶⁸ I dette avsnittet ble menstruasjon igjen kun nevnt under lærestoffet til 4.-6. klasse.⁶⁹

Mønsterplanen i 1987 mente at forplantningen var grunnleggende for menneskets forståelse av seg selv og verdensbildet, og skulle hjelpe de nye generasjoners utvikling.⁷⁰ Som den tidligere mønsterplan ble forplantningen og kroppens funksjoner undervist i ulike grader, o-faget forholdte seg til puberteten i 4.-6. klasse, og menstruasjon ble ikke spesifisert. Naturfag tok forplantning, kroppens funksjoner og ulikheter mellom kjønnene opp i 7.-9. klasse, og her ble menstruasjon nevnt under «nytt liv». I faget kroppsøving 4.-6. klasse ble det undervist om menstruasjon og fysisk aktivitet.⁷¹

Felles for læreplanene var at det ble undervist omkring kropp og helse, og det var viktig at elevene lærte å ha respekt for kroppen. Men kun ganske få ganger ble menstruasjon spesifisert. De tydeligste endringer i læreplanenes målsetning om forplantning var oppheving av den

---

⁶³ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1974) s. 191.

⁶⁴ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1974) s. 191.

⁶⁵ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1974) s. 192.

⁶⁶ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1974) s. 209.

⁶⁷ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1974) s. 299.

⁶⁸ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1974) s. 300.

⁶⁹ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1974) s. 300.

⁷⁰ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1987) s. 246.

⁷¹ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1987) s. 283.

kjønnsoppdelte undervisning som skulle gis av en lærer av samme kjønn, til at det ble beskrevet hvor viktig det var at guttene fikk samme orientering om menstruasjon. På den ene siden kunne det godt blitt undervist mere om menstruasjon enn læreplanene gav uttrykk for, hvis menstruasjon ble behandlet som en innforstått del av kroppens funksjoner. På den andre siden, så hadde målsetningene liten betydning for undervisningen. Svein Sjøberg, professor i naturfagdidaktikk, konstaterte ut fra en rapport fra 1984 at, målsetningene i naturfagsplan hadde en liten betydning for undervisning i faget, og at lærernes kompetanse var svak i faget.⁷²

Sjøberg understrekte også et annet problem, at lærebøkene som ble brukt i naturfagene var fylt med feil, og skrevet av folk uten faglig bakgrunn.⁷³ Derfor kan det være vanskelig å se for seg, at undervisningen kunne leve opp til Kirke- og Undervisningsdepartementets målsetning om å lære elevene en respektfull og naturlig innstilling til menstruasjon.

2.2. Beskrivelsen av menstruasjon

I de kommende avsnitt vil jeg gjennomgå de seksten lærebøkene, og jeg vil hen vise til vedlegg 1, som viser et overblikk over alt kildematerialet, og de endringene som kommer. Alle lærebøkene i mitt kildemateriale beskrev, at menstruasjonssyklusen var 28 dager eller 4 uker, men første gang ordet syklus ble nevnt var i 1980.⁷⁴ Hvis det ble nevnt, så var lengden på menstruasjonsblødningen gjennomsnittlig på 2-5 dager, og ytterpunktene i alderen for menarken var mellom 10-18 år. Kristiane Skjerve skrive fire utgaver av «Helselære for piker» mellom år 1927-1961, og derfor mener jeg, at det var sannsynligvis disse bøker som ble brukt hvis det var kjønnsoppdelt undervisning om forplantningslære for jentene. Den første beskrivelsen av menstruasjon i kildematerialet fra «Helselære for piker», beskriver kvinnens kjønnsorganer; livmor, eggstokk, eggleder og det som ble kaldt «det menneskelige egg».⁷⁵ Menstruasjon ble presentert som noe som hendte alle sunne piker, og at den også ble kaldt reglene eller den månedlige renselse.⁷⁶ Hva menstruasjonen egentlig var ble forklart forholdvis kort:

---

⁷² Norge Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og Svein Sjøberg (1994) *Naturfagutredningen. Rapport 1 : Naturfag i grunnskole og lærerutdanning : sammendrag: funn, anbefalinger og tiltak.*

⁷³ Svein Sjøberg (2017) "O-fagssyndromet": Et skolefags vekst og fall. I Roos og Tønnesson (Red) Sann opplysning? Naturvitenskap i nordiske offentligheter gjennom fire århundrer.

⁷⁴ Sandberg, Hanne og Ingelin Tove Skaufjord(1980).

⁷⁵ Skjerve (1927) «Helselære for piker (1. utgave)» s. 19. De første kapitler gjennomgår forplantningen hos dyr, og jeg tenker, at «det menneskelig egg» skulle få elevene til å tenke tilbake til det.

⁷⁶ Skjerve (1927) s. 19.

Den består i at blod og slim utskilles fra kvinners kjønnsorganer regelmessig hver fjerde uke.⁷⁷

Det var ingen forklaring om hvorfor man menstruerer eller hvordan menstruasjonen oppstod. I 2. utgave kom en litt lengere og mer utdypende forklaring på menstruasjon, og som beskrev det som skjedde inne i kvinnekroppen før selve menstruasjonsblødningen:

Menstruasjonen kommer fordi egg tar til å bli modne og blir støtt ut fra eggstokkene. I arret etter egget danner det seg noen stoffer som virker på livmorslimhinna slik at den vokser og blir full av blod og er ferdig til å ta mot egget og danne grobunn for det, om det er befruktet. Hvis ikke, støtes hele den oppsvulmede, blodfylte slimhinna ut, og det er dette som vi kaller menstruasjon. Blod og slim blir regelmessig hver fjerde uke skilt ut fra kjønnsorganene.⁷⁸

Denne beskrivelsen endres stort sett ikke i de to senere utgaver, med unntak av at hormonenes funksjon i forbindelse med kjønnsmodning ble presentert: «denne utviklingen kommer av at såkalte lukkede kjertler utskiller bestemte stoffer (hormoner)»⁷⁹, og at en uteblivelse av menstruasjon kunne være på grunn av en forsinket utvikling av hormoner fra de lukkede kjertler.⁸⁰ «Fra barn til ung kvinne» ga noenlunde samme mengde av informasjon om menstruasjonen, men boken tydeliggjorde og utdypet hvilken funksjon de ulike kjønnsorganer hadde, eksempelvis at blodet kom fra livmorveggen, og at blodet kom igjennom livmorhalsen og videre ut av vaginaen.⁸¹ Sammenhengen mellom ubefruktet eggcelle, menstruasjon og graviditet ble gjennomgått i kapittelet «Hvordan nytt liv blir til» i boken «Helselære». Menstruasjon betydde, at det ikke ble til et barn, og resten av beskrivelsen var kortfattet, og eksempelvis ble det ikke beskrevet hvor blødningen kom fra, og det var ingen fokus på menstruasjons etikette. Den mangelfulle informasjon kunne bety, at det kunne oppstå forvirring i stedet for forståelse.⁸² Som nevnt tidligere i avsnittet om læreplanene så ble det fra 1957 en del av målsetningen, at jentene skulle orienteres (alene) om menstruasjon i 5. eller 6. klasse, og at denne orientering skulle gis av kvinnelig lærer. Dette kan være årsaken til at største del av lærebøkene i mitt kildemateriale mellom år 1956-1970-tallet nesten utelukkende hadde fokus på det naturvitenskapelige aspekt, fordi boken skulle kunne brukes i undervisningen til både gutter og jenter. Eksempelvis lærebøkene «Gjør som vi» og «Biologi for folkeskolen» som kort beskrev menstruasjonen som en blødning fra livmoren som kom hver måned så lenge eggcellen

---

⁷⁷ Skjerve (1927) s. 19.

⁷⁸ Skjerve (1939) s. 19.

⁷⁹ Skjerve (1961) s. 19.

⁸⁰ Skjerve (1961) s. 19.

⁸¹ Andresen (1953) s. 9.

⁸² Berg (1956).

ikke ble befruktet.⁸³ Hvordan menstruasjonen ble beskrevet var ikke nødvendigvis feil, men den overfladiske beskrivelsen og fokuset på det vitenskapelige aspekt kunne etterlate flere jenter mer forvirret omkring menstruasjon. En ting var å vite hva som skjedde inne i kroppen, en annen ting var å ha kunnskap om hvordan man skulle håndtere det som skjedde. Ved å utelukke det praktiske aspekt i formidlingen kunne det tenkes, at flere jenter kunne føle seg uforberedte på den side av å få menstruasjon.

Lærebøkene begynte fra 1970-tallet å utdype beskrivelsen av menstruasjon, slik at det var kjønnshormonene som hadde ansvar for endringene som skjedde i kroppen under puberteten, og for å regulere den regelmessige menstruasjon.⁸⁴ Deretter introduserte læreboken «Helselære for ungdomsskolen» nye begreper som uterus, eggleder og eggløsning.⁸⁵ Det ble forklart, at livmorveggen var sammensatt av en indre slimhinne, som hele tiden var påvirket av hormoner. Eggcellen ville bevege seg ned av en eggleder, og eggløsningen var det som skjedde to uker før menstruasjonen, hvor egget kunne befruktes.⁸⁶ Med introduksjonen av o-faget kom også nye lærebøker, og lærebøkene i kildematerialet var skrevet til 4.- og 6. klasse, og M74⁸⁷ vektla viktigheten av at jentene skulle få orientering om menstruasjonen før det ble aktuelt. Grunnboken i o-faget for 4. klasse beskrev menstruasjon som naturlig og ufarlig, og at det var en blødning der kom to uker etter en ubefruktet eggløsning. Under blødningen skulle jentene bruke bind i 4-5 dager.⁸⁸ Menstruasjon var, ifølge «Vi arbeider med o-faget» en blødning fra livmoren som foregikk i «noen dager», og som kom mer eller mindre hver fjerde uke.⁸⁹ Lærebøkene i o-faget henvendt til 5. og 6. klasse ga flere detaljer om at for at en befruktning skulle kunne skje, så trengte eggcellen mannens sædcelle, og hvis det ikke skjedde, så forsvant eggcellen og slimhinnen ut igjennom skjeden: «blødningen som nå inntreffer kalles menstruasjon».⁹⁰ O-fags grunnboken til 6. klasse endret ikke mye i beskrivelsen, utover en tilføyelse om, at jenter fikk menstruasjon yngre enn tidligere, og at jenter kunne få menstruasjonen fra de var 10 år.⁹¹

Læreboken «Naturfag – biologi» fra 1976 presenterte mer om samspillet mellom hormonene og menstruasjon enn de andre lærebøker i kildematerialet. De før unavngitte kjønnshormoner

---

⁸³ Eggebø, Aksel, Gunnar Ingvaldsen og Omar Andreen (1964) og Berg, Gunnar A. og Gudmund Wigant (1969).

⁸⁴ Johannessen, Trond, Odd D. Vellar og Otto Wiese Moe (1970) s. 126.

⁸⁵ Johannessen, Vellar og Moe (1970) s. 126.

⁸⁶ Johannessen, Vellar og Moe (1970) s. 126.

⁸⁷ Mønsterplanen fra 1984.

⁸⁸ Hansen (1972).

⁸⁹ Nesse (1974).

⁹⁰ Nesse, Kjell og Knut Terum (1977).

⁹¹ Hansen, Knut Ingar (1986).

ble kaldt østrogen og progesteron, og det beskrives hvordan østrogen får livmorslimhinnen til å bli tykkere og blodfylt, og når eggcellen ikke ble befruktet, så begynte det gule legeme å skrumpe inn, og til slutt forsvinne. Dette fikk progesteron til å stoppe med å bli produsert, og årsaken til at menstruasjonen skjedde regelmessig var fordi hormonproduksjonen skjedde i en bestemt rytme.⁹²

Størsteparten av lærebøkene hadde enten fokus på å formidle informasjonen ut fra et rent vitenskapelig standpunkt, det som Mohr beskrev som «ingen dikkedarer»⁹³, men hvor det var et stort fravær av det praktiske aspektet. Ellers så var fokuset på menstruasjonsetiketten, men hvor beskrivelsen av hva menstruasjonen var ikke ble prioritert. Læreboken «Samliv» fra 1980 klarte å forholde seg til begge aspekter, både den biologiske prosessen og håndteringen av menstruasjon. I denne læreboken fikk menstruasjonen sitt helt eget kapittel på flere sider. Menstruasjon var et tegn på at kvinner kunne føde barn, og den var en beskjed fra kroppen om at jentene var sunne og friske.⁹⁴ Samtidig kunne de fleste jenter oppfatte menstruasjonen som en plage eller forbannelse.

---

*Curse er et engelsk ord som har to betydninger: Det betyr menstruasjon og – forbannelse.*⁹⁵

Det kunne oppfattes litt forvirrende, at menstruasjonen både ble beskrevet som en plagsom forbannelse, og som et tegn på at jentene var sunne og friske. Boken tok opp, at flere av de usikkerheter jentene kunne ha, som eksempelvis hvor lenge menstruasjonen varte, og at reklamer for hygieneprodukter kunne få jentene til å føle et ytre press om å se ut eller føle seg som jentene i reklamene. I selve beskrivelsen av hva menstruasjonen er ble det ikke tilføyet noe nytt i forhold til tidligere, men «syklus» ble introdusert. Det ble beskrevet tydelig, at menstruasjonsblodet rant ut av skjedeåpningen, og at fleste jenter mistet sirka 500 ml blod hver menstruasjon.⁹⁶ Akkurat feilinformasjon omkring mengden av blod, kunne bety både, at jentene som ikke hadde fått menstruasjonen kunne frykte det mer, for en halv liter blod er mye å miste, og det kunne bety, at jentene som allerede hadde fått menstruasjon kunne bli usikre på om de blødde alt for lite, og om det var et tegn på at noe var galt med dem. Læreboken «Kroppøving for ungdomstrinnet» presenterte menstruasjon som «[...] en helt naturlig hendelse hos jentene

---

⁹² Berg (1976).

⁹³ Mohr (1935) s. 9.

⁹⁴ Sandberg, Hanne og Ingelin Tove Skaufjord(1980) s. 17.

⁹⁵ Sandberg, Hanne og Ingelin Tove Skaufjord(1980) s. 17.

⁹⁶ Sandberg, Hanne og Ingelin Tove Skaufjord(1980) s. 19-20. Kommentar: Ukorrekt: gjennomsnittet er på 30-40 ml blod pr. menstruasjon.

som skjer en gang i måneden», men forholdte seg mest til det praktiske, som fysisk aktivitet og renslighet.⁹⁷

2.3. Personlig hygiene og hygieneprodukter

I «Helselære til piker»-lærebøkene ble det særlig lagt vekt på den personlige hygiene, og hvordan man skulle forholde seg til det å ha menstruasjon, det som Strange definerte som menstruasjonsetikette. Skjerve skrev, at det var viktig å vaske seg og skifte klær, og at det er gammel overtro, at det skulle være farlig å vaske seg med varmt vann under menstruasjon. Det kunne derimot være farlig å utsette underlivet for sterk avkjøling. Hvis jentene ikke vasket seg og rensligheten ble forsømt så utviklet det seg en usunn og ubehagelig lukt.⁹⁸ Det ble forklart at de ytre fødselsdeler, skulle vaskes med lunken vann morgen og kveld, og at bind også skulle skiftes der.⁹⁹ 2. utgave utdypet, at grunnen til at lukten kom var fordi blodet og slimet ble spaltet av bakterier. Det ble anbefalt å bruke et tykt godt bind, som kunne festes fast i undertøyet med enten sikkerhetsnål, knapper eller hemper. Bindet kunne sys av gamle håndklær eller lakener, som skulle vaskes og kokes etter bruk. Andre muligheter var å rulle sammen bomull og sy det sammen, disse bind skulle brennes etter bruk, eller man kunne strikke et bind av tjukt bomullsgarn.¹⁰⁰ Selv om engangsbindets popularitet først kom en del senere beskrives det i 1939 at de ferdige kjøpebind kan brennes eller kastet i toalettet. Det endres i 1961, hvor det ble tilføyet, at det var vanligst å bruke ferdige kjøpebind.¹⁰¹ Det skjedde også en endring fra å skulle skifte morgen og kveld til at bind skulle skiftes ofte.¹⁰²

«Fra barn til ung kvinne» tydeliggjorte hvor stort fokuset på personlig hygiene var, og at jentene skal være ekstra nøye med å stille seg, skifte bind og vaske seg flere ganger om dagen. Grunnen til jentene skulle være «pinlig nøyaktig» med sin kroppsvask under menstruasjon var fordi at ellers ville det komme vondt lukt. Dette ble beskrevet som flaut, og noe som var meget ubehagelig for omgivelsene, men det nevnes at manglende stell også kunne føre til svie og sårhet.¹⁰³ Først i læreboken fra 1972 ble hygiene nevnt igjen, i sammenheng med at det nevnes at jentene skulle bruke bind i 4-5 dager, så det ikke kom blod på klærne, og at bindet skulle byttes ofte så det ikke luktet vondt.¹⁰⁴

---

⁹⁷ Oftedal, Terje (1985).

⁹⁸ Skjerve (1927) s. 19-21.

⁹⁹ Skjerve (1927) s. 21.

¹⁰⁰ Skjerve (1953)

¹⁰¹ Skjerve (1961)

¹⁰² Skjerve (1939) s. 21.

¹⁰³ Andresen (1953) s. 9- 11.

¹⁰⁴ Hansen (1972).

Fokuset på jentenes hygiene kunne både være en del av et større prosjekt om å undervise om renslighet generelt,¹⁰⁵ men det kunne også tolkes som en del av menstruasjonsetiketten, hvor jentene skulle lære å utvise diskresjon. Det ble først på slutten av 70-tallet, at det ble beskrevet, at årsaken til at det var viktig å vaske seg var fordi jentene kunne være særlig utsatt for infeksjoner i underlivet.¹⁰⁶ Forfatterne til læreboken «Samliv» beskrev hvordan reklamer for bind og tamponger kunne ha en negativ effekt på jentene, og at de kunne bli redde for lukt i forbindelse med menstruasjon. Det beskrives hvordan reklamene oppfordret jentene til å bruke parfyme eller intimspray, og at ingen skulle kunne oppdage, at jenter hadde menstruasjon.¹⁰⁷ Forfatterne beskrev videre, at menstruasjonsblodet var rent og frisk, og at skjeden rengjorte seg selv, og hvis de vasket innvendig, så kunne det øke risiko for å få bakterier opp i underlivet.¹⁰⁸ Jentene skulle skifte hygieneprodukter ofte, og hvis jentene vasket seg samtidig, så ville det «helt sikkert» ikke komme noen lukt.¹⁰⁹ Jentene ble dessuten oppfordret til å selv briste jomfruhinna med en finger, eller få legen til å gjøre det, slik at de lettere kunne bruke tamponger.¹¹⁰

2.4. Smerter, smertelindring og fysisk aktivitet

Måten smerter og smertelindring ble beskrevet i kildematerialet var til tider litt forvirrende og selvmotsigende i måten det beskrives. De første smerter det ble nevnt i sammenheng med menstruasjon i kildematerialet var hodepine, smerter i ryggen og underlivet. Voksne og friske kvinner behøvet ikke å ta noen forholdsregler, men burde helst unngå anstrengelser ved å jobbe mindre, og hvile litt mer.¹¹¹ Sterke smerter kunne lindres ved å ligge i ro med et varmt omslag på underlivet og i korsryggen, drikke noe varmt og helst å spise lett kost, da en god fordøyelse hjelper på «ubehagelighetene», og en treg mage ville forverre det.¹¹² Det var også bedre for jentene å bli hjemme fra skole i et par dager for å unngå å bli forkjølet. Det fremstod som en viktig argument, at jentene skulle unngå å bli kalde og forkjølet.¹¹³ Dette kunne antakelig være fordi at menstruasjonen tappet kvinnen for energi, og dermed var det lettere å bli syk. Fra 1939 ble det tilføyd at smertene kunne bli lindret med medisin, og hjelpe kvinnene til å holde seg

---

¹⁰⁵ Hvordan man eksempelvis hvordan man pusser tenner korrekt går igjen i flere av lærebøkene frem til ca. 70-tallet.

¹⁰⁶ Nesse, Kjell og Knut Terum (1977).

¹⁰⁷ Sandberg, Skaufjord og Thorsrud (1980) s. 15.

¹⁰⁸ Sandberg, Skaufjord og Thorsrud (1980) s. 15.

¹⁰⁹ Sandberg, Skaufjord og Thorsrud (1980) s. 15.

¹¹⁰ Sandberg, Skaufjord og Thorsrud (1980) s. 14.

¹¹¹ Skjerve (1927) s. 19-20.

¹¹² Skjerve (1927) s. 19-20.

¹¹³ Skjerve (1927) s. 19-20.

arbeidsdyktig.¹¹⁴ Andre symptomer på menstruasjon ble fra 1953 utdypet med oppblåsthet og menstruasjonen beskrives som noe som tar på humøret. Igjen kom det en selvmotsigende forklaring om at jentene ikke var syke, og kunne leve akkurat som ellers, men jentene skulle helst ikke utføre ekstra påkjenninger, men samtidig heller ikke være overdrevet forsiktig.¹¹⁵ Det virket ganske uklart hvordan jentene egentlig skulle forholde seg til menstruasjonssmerter og ubehag. «Helselære for ungdomsskolen» fra 1970 beskrev, at unge jenter kunne ha plager under menstruasjon som trøtthet, smerter, hodepine og at de kunne føle seg irritable og motløse.¹¹⁶ «Samliv» skrev at jentenes humør kunne være mer ustabil rett før eller under menstruasjon. Jentene kunne få ømme bryster eller kjenne det i lår og legger, og mange måtte ta smertestillende.¹¹⁷ Det hjalp ikke å ligge og hvile, men det var bedre å få litt mosjon, og derfor kunne jentene uten problem delta i kroppsøvingstimene.¹¹⁸ Læreboken fra kroppsøvingstimene fra 1985 beskrev hvordan folk trodde at det var skadelig å være fysisk aktiv under menstruasjon før i tiden, men at dette ikke var sant. Fysisk aktivitet kunne lindre menstruasjonssmerter. Menstruasjon var ikke noen sykdom, og derfor skulle jentene lære å fungere normalt når de hadde menstruasjon.¹¹⁹ Hvis jentene opplevde store plager kunne de ta kontakt med skolesøster eller en lege for å få veiledning.¹²⁰

Kapittel 3: Drøfting og konklusjon

I dette kapittel vil jeg drøfte hvordan stigmatisering og styringsrasjonalitet kom til uttrykk i kildematerialet, og avslutningsvis komme med en konklusjon.

3.1. Drøfting

3.1.1 Stigmatisering og menstruasjonsetikette i lærebøkene

Måten lærebøkene formidlet menstruasjon og kvinnekroppen til elevene hadde konsekvenser, både for hvordan jentene tenkte om seg selv og hvordan resten av samfunnet forholdte seg til dem. Det var et stort skifte i hvordan menstruasjonen ble oppfattet. Fra at menstruasjonen var en sykdom som svekket kvinnen, til at menstruasjonen ble et tegn på sunnhet.¹²¹ «Helselære» beskrev menstruasjonen som noe sunne jenter fikk, og motsatt at hvis menstruasjonen kom sent så kunne det skyldes «alminnelig svakhet». Den beste måten å

---

¹¹⁴ Skjerve (1939) s. 21.

¹¹⁵ Andresen (1953) s. 9.

¹¹⁶ Johannessen, Vellar og Moe (1970) s. 126.

¹¹⁷ Sandberg, Skaufjord og Thorsud (1980) s. 21.

¹¹⁸ Nesse, Kjell og Knut Terum (1977).

¹¹⁹ Oftedal (1985).

¹²⁰ Hansen (1986) s. 193, Andresen (1953) s. 9.

¹²¹ Sandberg, Hanne og Ingelin Tove Skaufjord (1980) s. 20.

fremme menstruasjonen på var å «[...]fjerne svakheten og bygge op den almindelige sundhet».¹²² Strange argumenterte for at diskursen om hvorvidt menstruasjonen gjorde kvinner hemmet eller uhemmet var et tveegget sverd, fordi både sykelliggjørelsen og ignoreringen av menstruasjonsplager har hatt negative konsekvenser.¹²³ Strange mente, at endringen i menstruasjonsdiskursen var knyttet til en endring i oppfattelsen av femininitet.¹²⁴ Før var femininitet forbundet med hvile, så endret det seg til fysisk aktivert ikke lenger var et problem. Jentene kunne uten problemer delta i kroppsøving, og Strange argumenterte for, at dette vitnet om et nytt ideal.¹²⁵ Jentene kunne ta smertestillende medisin for å lindre smertene, men medisinen skulle ikke nødvendigvis være for jentenes beste, men derimot så de kunne holde seg arbeidsdyktige.¹²⁶ Læreboken kom ut i 1939, rett før andre verdenskrig, og læreboken kunne gjenspeile samfunnets bruk for kvinnes arbeidskraft til å overta mennenes jobb.¹²⁷

Lærebøkene i kildematerialets måte å formidle jentenes habilitet på kan oppleves forvirrende fordi de kom med flere ulike instruksjoner. «Helselære» beskrev det som at på den ene side så skulle jentene ikke ta noen forholdsregler, men på den annen side var det viktig å unngå anstrengelser som eksempelvis arbeide mindre, hvile mere og være litt mer forsiktig.¹²⁸ «Fra barn til ung kvinne» påpekte, at jentene ikke var syke, og derfor kunne leve som vanlig, men det var best å ikke utsette dem selv for ekstra påkjenninger, men de skulle heller ikke være overdrevet forsiktige, men jentene var sjelden i toppform under menstruasjonen.¹²⁹ Forfatterens ubesluttsomhet i disse lærebøkene kunne ha forvirret elevene, og kunne i møtet med egne menstruasjonsplager feiltolke situasjonen. Problemet med fremstillingen av at menstruasjonen ikke påvirket kroppen negativt fikk negative implikasjoner for kvinner med menstruasjonssmerter. Når lærebøkene fokuserte på å formilde menstruasjonen som et sunnhetstegn, så ble det skapt et tabu vedrørende ubehag og smerter, og fordi det nye ideal av femininitet var knyttet til aktivitet, ble menstruasjonsplager noe som helst skulle skjules.¹³⁰ Menstruasjonsplager knyttet til det som i dag heter PMS eller PMDD,¹³¹ ble beskrevet som at jentene ofte kunne føle seg irritable eller sturne,¹³² og menstruasjonen var noe som kunne «ta

---

¹²² Skjerve (1927) s. 19 [sic].

¹²³ Strange (2001) s. 264.

¹²⁴ Strange (2001) s. 265.

¹²⁵ Strange (2001) s. 264.

¹²⁶ Skjerve (1939) s. 21.

¹²⁷ Kliner (2021) s. 22

¹²⁸ Skjerve (1927) s. 20.

¹²⁹ Andresen (1953) s. 9.

¹³⁰ Strange (2001) s. 251.

¹³¹ PMS = Premenstruelt syndrom. PMDD = premenstruell dysforisk forstyrrelse.

¹³² Johannessen (1970) s. 126

på humøret».¹³³ Det var ingen forklaring på hvorfor hverken menstruasjonssmertene eller humørskiftet skjedde. Det ble forventet, at jentene lærte seg å fungere normalt selv om de opplevde ubehag og smerter i forbindelse med menstruasjonen.¹³⁴ Dette illustrerer hvordan det ble lært at det var en korrekt måte å ha menstruasjon på, og det var å skjule menstruasjonen. Læreboken «Samliv» tok opp spørsmål om dette vet å spørre om:

Kan samfunnet innrettes etter jenters og kvinners behov, slik at en åpent kan si at «i dag er jeg ikke helt i form. I dag har jeg menstruasjon og dere må ta hensyn til det?»¹³⁵

Dette vitner om, at den daværende menstruasjonsetiketten har vært under kritikk, og at det har vært en diskusjon om åpenhet om menstruasjonen før 1980. Det tydeliggjøres hvordan stigmatisering fikk kvinner til å skjule menstruasjon og eventuelle plager for ikke å være til sjenanse for andre. Introduksjonen av de nye menstruasjonsetiketteregler, betød ikke nødvendigvis at kvinnene ble mere frigjort fra stigmatisering. For i stedet for den tidligere uførhetskultur, så skulle kvinnene nå forholde seg til en ny kultur hvor måten man snakket om menstruasjon ble falsk positivt, overfladisk eller helt hemmeliggjort.¹³⁶

En annen del av menstruasjonsetiketten var fokus på å ikke lukte, for når det ble skrevet om hygiene var det i forbindelse med, at hvis jentene ikke vasket seg, ville det utvikle seg en lukt, og det ville være ubehagelig for omgivelsene.¹³⁷ Selv da det ble forklart, at det også handlet om å unngå å få infeksjoner i underlivet, så kunne det tolkes som at det var høyeste prioritert å være luktfri, så ingen kunne kjenne at jentene hadde menstruasjon. «Samliv»-forfatterne kommenterte på, at det var reklamer for parfyme- og intimspray til å fjerne lukt, og at dette kunne påvirke jentene negativt.¹³⁸ De forfatterne som i kildematerialet skrev om hygiene, brukte ofte negativt ladede ord som eksempelvis «pinlig» og «flaut», så kunne det være vanskelig ikke å bli påvirket av måten det ble snakket om.¹³⁹ Lærebøkene innhold om menstruasjon handlet om hvordan andre forholdte seg til jentenes kropp, og ikke nødvendigvis hvordan de selv skulle forholde seg til den. Lærebøkene lærte dem hvordan andre ble påvirket av deres kropp, og hvordan de skulle ta hensyn til det.

---

¹³³ Andresen (1953) s. 10.

¹³⁴ Oftedal (1985).

¹³⁵ Sandberg, Hanne og Ingelin Tove Skaufjord(1980) s. 17.

¹³⁶ Strange (2001) s. 264

¹³⁷ Andresen (1953) s. 9-11 «Hvis man ikke er pinlig nøyaktig med sin kroppsvask i denne perioden, vil det alltid bli vond lukt. Det er flaut for en selv, og meget ubehagelig for omgivelsene».

¹³⁸ Sandberg, Hanne og Ingelin Tove Skaufjord(1980) s. 17.

¹³⁹ Andresen (1953) s. 11.

Strange understrekte, at menstruasjon var et tema som bare ble diskutert av kvinner, og lærebøkene «Helselære for piker» og «Fra barn til ung kvinne» var en del av den tendens, hvor bøkene var skrevet til kvinner av kvinner. Fordi menstruasjon ble fremstillet som en «kvinne greie», så vitner det om menstruasjonstabuet.¹⁴⁰ I kildematerialet ses det en sammenheng mellom kjønnnet på forfatterne i lærebøkene, og hvilket fokus det er på menstruasjonen. De kvinnelige forfattere forholdte seg mest til videreformidling av den riktige menstruasjonsetikette, hvor de mannlige forfattere nesten utelukkende forholdte seg til fakta og et naturvitenskaplig perspektiv med «ingen dikkedarer» på menstruasjonen. Kildematerialet viste også en tendens om at fra 1956 til 1986 var det nesten utelukkende mannlige forfattere som hadde skrevet lærebøker med gjennomgang av menstruasjon.¹⁴¹ Disse lærebøker ble brukt i perioden hvor den grunnleggende gjennomgang av forplantningslære ikke lenger var kjønnsoppdelt, og derfor kunne det tenkes, at fraværet av menstruasjonsetikette kunne være på bakgrunn av at guttene ikke trengte å vite noe om hvordan jentene skulle håndtere menstruasjonen.

Lærebøkernes formidling av menstruasjon ga et innblikk i hvordan samfunnets idealer forsøkte å skape en bestemt fremstilling av kvinnekroppen. Den stigende tendens i kildematerialet viste et forsøk på å fjerne uførhetssynet på kvinnene. Perioden kildematerialet tilhører en tid, hvor det ikke var mye kommersielt motivert formidling, eller mulighet for at elevene gikk hjem og søkte på internettet etter informasjon. Lærerinde Marianne Rumohr kom med en viktig observasjon, om at når hun underviste jentene i 7. klasse om menstruasjon, som var det passende klassetrinn ifølge læreplanens målsetning,¹⁴² så hadde flere av jentene allerede hatt menstruasjonen i to år, og at jentene stilte mange spørsmål til hva menstruasjon var. Rumohr mente derfor, at undervisningen skulle komme tidligere.¹⁴³ Dette vitner også om, at flere jenter ikke fikk informasjon om menstruasjon fra deres mødre. Det kunne skyldes, at mødrene selv manglet kunnskap om menstruasjon eller at menstruasjonsetiketten ikke tillot det. Denne opplevelse bekreftet svarene fra NEG spørreundersøkelsen, hvor deltagerne beskrev, at de var uforberedte på menstruasjonen, nettopp fordi deres mødre enten ikke hadde fortalt dem om menstruasjonen eller mødrenes informasjon var mangelfull. Dette kunne være

---

¹⁴⁰ Strange (2001) s. 252

¹⁴¹ Med unntagelse av 4. utgave av «Helselære for piker» fra 1961

¹⁴² Mohr (1935) s. 45.

¹⁴³ Rumohr (1948) «Forplantningen: Hjelpeskole i seksualundervisning for lærere og foreldre» s. 47-49.

et resultat fra skamkulturen eller menstruasjonsetiketten som endte opp med å forvirre jentene.¹⁴⁴

3.1.2 Læreplanene og styringsrasjonalitet

Kildematerialet viste at skolen påtok seg ansvaret for å formidle om forplantningslære,¹⁴⁵ og skolen fikk rollen som den primære kilde til informasjon, og kunne derfor kontrollere hva de valgte å formidle videre.¹⁴⁶ Min egen inngangsvinkel til kildematerialet var umiddelbart at endringene som kom i beskrivelsen var avhengig av hvor mye man hadde funnet ut av om menstruasjonen, og at grunnen til at eksempelvis menstruasjonssyklus, eggøsning eller det gule legeme ikke ble nevnt før slutten av 70-tallet var at dette ikke var «oppdaget» i forskningen.¹⁴⁷ Av ren nysgjerrighet begynte jeg å lese i en lærebok skrevet i 1922 henvendt til sykepleiere, som beskrev nettopp menstruasjonssyklus, eggøsning og det gule legeme.¹⁴⁸ Det tydd på at det har vært en vurdering av hva som undervisning forsvarlig kunne omfatte, og det kunne overveies, at det er blitt vurdert at elevene har vært for unge til å enten kunne forstå menstruasjonen eller så kunne det blitt tilbakeholdt informasjon.¹⁴⁹ Strange belyste at uvitenhet ble forbundet med uskyldighet.¹⁵⁰ Derfor kan det tenkes, at især for mye kunnskap om seksuell helse ble forbundet med usømmelighet, og derfor upassende for unge jenter.

Som nevnt tidligere kan maktstyringen ses i måten Kirke- og Undervisningsdepartementet hadde valgt å avgrense menstruasjon fra målsetning i undervisning om forplantningslæren.¹⁵¹ På samme måte ses styringsrasjonaliteten i måten kunnskap om menstruasjon ble tilbakeholdt i lærebøkene.¹⁵² Målsetningen for forplantningslære i 1957 var å gi elevene saklige og korrekte opplysninger så elevene lærte å ha en åpent og naturlig tilgang til forplantningen, elevene skulle lære å vise alvor og respekt, og ytterligere skulle de forstå at deres ansvar ikke alene handlet om deres egen personlighetsvekst, men også til samfunnet.¹⁵³ Hvilke grunner kunne Kirke- og Undervisningsdepartementet ha for å avgrense forplantningslæren? Nordberg argumenterte for, at skolens videreformidling om seksuell helse, herunder menstruasjon, var en del av statens skolepolitikk, hvor de ønsket å forme den neste generasjon til gode og nyttige

---

¹⁴⁴ Røstvik (2018) s. 220.

¹⁴⁵ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1974)

¹⁴⁶ Nordberg (2013) s. 3.

¹⁴⁷ Johannessen, Trond, Odd D. Vellar og Otto Wiese Moe (1970).

¹⁴⁸ Alette Schreiner (1922) *Menneskets anatomi og fysiologi*.

¹⁴⁹ Mohr (1935) s. 12.

¹⁵⁰ Strange (2001) s. 251

¹⁵¹ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1957)

¹⁵² Nordberg (2013) s. 5.

¹⁵³ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1957)

samfunnsmennesker.¹⁵⁴ Man kan spekulere over hva det lå i ordene gode og nyttige? Mønsterplanen fra 1987 bekrefter Nordbergs argument ved å beskrive hvordan forståelsen av forplantning var grunnleggende for menneskets forståelse av både seg selv og resten av samfunnet, og at denne gode forståelse ville hjelpe de nye generasjoners utvikling.¹⁵⁵ Konsekvensen ved at undervisningsmaterialets gjennomgang av menstruasjon var formidlet overfladisk ble, som mønsterplanen fra 1987 fremstilte det: en generasjon som ikke hadde en grunnleggende forståelse for seg selv, for det motsatte kjønn og for samfunnet rundt dem.¹⁵⁶

3.2. Konklusjon

Oppgaven har undersøkt endringer i formidlingen av menstruasjon i norske læreplaner og lærebøker i perioden 1922-1987. Læreplanene viste endringer i prioritering av undervisning omkring menstruasjon. Læreplanene før 1957 nevnte ikke noe om menstruasjon, men fra 1957 skjedde det en endring, hvor jentene skulle få orientering om menstruasjon av en kvinnelig lærer. Læreplanen fra 1957 beskrev en frykt for at lærerne neglisjerte undervisning om forplantning, hvor orienteringen om menstruasjon høyst sannsynlig ble gitt. Målsetning la vekt på at elevene skulle ha saklige og korrekte opplysninger. Fra 1974 beskrev læreplanene viktigheten av ikke å fortie eller gi overfladisk undervisning, og hadde også spesifisert at guttene skulle ha samme undervisning om menstruasjon som jentene. Det var særlig viktig at jentene ble orientert om menstruasjonen før det ble aktuelt. Kjønnnet på underviseren ble opphevet. Det skjedde tre tydelige endringer, fra ingen undervisning, til at jentene skulle få en orientering, til at både jentene og guttene skulle undervises om menstruasjon. Kildematerialet viste, at skolen var klar over deres ansvar for videreformidling om forplantningslære, og fikk dermed en stor rolle i hvilken kunnskap det ble formidlet videre til skoleelevene.¹⁵⁷ Maktstyringen ses i måten at menstruasjon ble avgrenset fra målsetningen, og kunnskap om menstruasjon ble tilbakeholdt i lærebøkene.¹⁵⁸ Det kunne vært en vurdering om å at elevene var for unge til å forstå mere dyptgående undervisningsmateriale, og at avgrensningen kunne være for å beskytte elevene for usømmelig kunnskap.¹⁵⁹ Felles for læreplanene var at det var viktig at elevene lærte å ha respekt for kroppen, men menstruasjon ble kun nevnt få ganger.

Analysen av lærebøkene viste flere forskjellige endringer, og selve beskrivelsen av hva menstruasjon var ikke progressiv, men det kom flere detaljer på 80-tallet. Eksempelvis ble

---

¹⁵⁴ Nordberg (2013) s. 3.

¹⁵⁵ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1987) s. 246.

¹⁵⁶ Kirke- og Undervisningsdepartementet (1987) s. 246

¹⁵⁷ Nordberg (2013) s. 3.

¹⁵⁸ Mohr (1935) s. 12.

¹⁵⁹ Strange (2001) s. 251

egglosning, syklus og kjønnshormoner tilføyet i forklaringen om menstruasjonen. Det er selvfølgelig en vurderingssak hva det klassifiserer en god formidling av menstruasjon, og kildematerialet viste at kjønnet på forfatterne kunne ha hatt en betydning i undervisningsmaterialet. Det kom en endring i kjønnet, fra kvinner som skrev til jentene med fokus på menstruasjonsetikette, og hvor mennene forholdte seg nesten utelukkende til det biologiske aspekt. Det kunne være en sammenheng med at de mannlige forfattere skrev lærebøkene i kildematerialet fra perioden hvor gutter og jenter fikk samme undervisning, og derfor gikk lærebøkene ikke i for dype detaljer med «kvinne greia». Endring kom fra 1953 at neglisjeen av det praktiske aspekt skjedde, med unntagelse av to lærebøker fra 80-tallet.¹⁶⁰ Neglisjeen av det praktiske aspekt kunne ha gjort at jenter følte seg uforberedte på hvordan de skulle håndtere menstruasjonen. Lærebøkene utkom i en tid hvor det var et skifte i måten menstruasjonen ble oppfattet, fra en sykdom det svekket kvinner, til at menstruasjonen ble et tegn på sunnhet. Kildematerialet viste et forsøk på å fjerne uførhetssynet på kvinnene, det kom til uttrykk ved å male et bilde av menstruasjon som noe det ikke påvirket jentene, og dermed ble en ny menstruasjonsetikette introdusert. Lærebøkene beskrev hvordan jentene godt kunne være med i kroppsøvingstimene.

Kildematerialet har vist hvordan undervisningsmateriale om menstruasjon har blitt formidlet, og endringene i lærebøkene hadde ikke tydelige progressive endringer. En grundigere undersøkelse med et større fokus på kulturelle og politiske endringer i samfunnet kunne åpne opp for bedre forståelse for hvorfor. Kildematerialet bidro til å lære skoleelever å skjule deres menstruasjon best mulig, og dermed bidro lærebøkene til stigmatiseringen av menstruasjon.

---

¹⁶⁰ Oftedal (1985) og Sandberg og Skaufjord (1980).

Litteraturliste

Kilder

- Andresen, Birgit Sellæg (1953) *Fra barn til ung kvinne: helseråd for overgangsårene*. Oslo: Fabritius og Sønners forlag
- Berg, Gunnar A. og Gudmund Wigant (1969) *Biologi for folkeskolen: livet omkring oss: helselære*. Oslo: Cappelen
- Berg, Gunnar A og Axel Strøm (1956) *Helselære*. 15. opplag. Oslo: J.W. Cappelens forlag
- Berg, Gunnar A. (1976) *Naturfag – biologi*. Oslo: Cappelen
- Eggebø, Aksel, Gunnar Ingvaldsen og Omar Andreen (1964) «*Gjør som vi!: helselære for 6. skoleår*». Oslo: Faritius
- Johannessen, Trond, Odd D. Vellar og Otto Wiese Moe (1970) *Helselære for ungdomsskolen*. Oslo: Fabritius.
- Kirke- og Undervisningsdepartementet (1922) *Normalplan for landsfolkeskolen*. Kristiania: J.M. Stenersens forlag
- Kirke- og Undervisningsdepartementet (1939) *Normalplan for byfolkeskolen*. Oslo : Aschehoug
- Kirke- og Undervisningsdepartementet (1948) *Normalplan for byfolkeskolen: utarbeidd ved Normalplankomiteen oppnevnt av Kirke og Undervisningsdepartementet*. Oslo: Aschehoug
- Kirke- og Undervisningsdepartementet (1957) *Normalplan for byfolkeskolen [1939]*. Oslo: Aschehoug
- Kirke- og Undervisningsdepartementet (1974) *Mønsterplan for grunnskolen: bokmål*. Oslo: Aschehoug
- Kirke- og Undervisningsdepartementet (1987) *Mønsterplan for grunnskolen: M87*. Oslo: Aschehoug
- Kirke-, undervisnings- og forskningsdepartementet (1996) *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Oslo: Nasjonalt Læremiddelsenter
- Mohr, Otto Lous (1935) «*Forplantningslære som fag i våre skoler : og innstilling fra den av Oslo skolestyre nedsatte spesialkomite til behandling av dette spørsmål*»
- Hansen, Knut Ingar (1972) *O-fag: grunnbok 4B*. Oslo: Fabritius
- Hansen, Knut Ingar (1986) *O-fag: grunnbok 6B*. Oslo: Fabritius
- Nesse, Kjell (1974) *Vi arbeider med o-fag. 2: 4. skoleåret*. Oslo: Cappelen
- Nesse, Kjell og Knut Terum (1977) *Vi arbeider med o-fag: 4: 5. skoleår*. Oslo: Cappelen Nesse & Terum (1977)
- Normalplanutvalget (1970) *Forslag til Normalplan for grunnskolen: Innstilling II fra Normalplanutvalget 1967*. Oslo: Aschehoug
- Oftedal, Terje (1985) *Kroppøving for ungdomstrinnet*. Tønsberg: Landslaget Fysisk Fostring i Skolen
- Rumohr, Marianne (1948) *Forplantningen : Hjelpeskole i seksualundervisning for lærere og foreldre*. Oslo: Tanum

Sandberg, Hanne og Ingelin Tove Skaufjord (1980) *Samliv: Emnebok for ungdomstrinnet*. Oslo: Fabritius

Schreiner, Alette (1922) *Menneskets anatomi og fysiologi*. Oslo: Steenske Forlag

Skjerve, Kristiane (1927) *Helselære for piker: fra fjorten til seksen år*. 1. utgave. Oslo: Aschehoug.

Skjerve, Kristiane (1939) *Helselære for piker: fra fjorten til seksen år*. 2. utgave Oslo: Aschehoug.

Skjerve, Kristiane (1953) *Helselære for jenter : fra fjorten til seksten år*. 3. utgave. Oslo: Aschehoug.

Skjerve, Kristiane (1961) *Helselære for jenter : fra fjorten til seksten år*. 4. utgave. Oslo: Aschehoug.

Sekundærlitteratur

Det Norske Akademis ordbok s.v. «Etikette», lest d. 12.05.22 <https://naob.no/ordbok/etikette>

Gundem, Bjørg Brandtzæg (1997) *Læreplanhistorie - historien om skolens innhold - som forskningsfelt : en innføring og noen eksempler*. Oslo: Universitetet i Oslo, Pedagogisk forskningsinstitutt

Sjøberg, Svein (2017) "*O-fagssyndromet*": *Et skolefags vekst og fall*. I Roos og Tønnesson (Red) Sann opplysning? Naturvitenskap i nordiske offentligheter gjennom fire århundrer. Oslo: Cappelen Damm Akademisk

Klintner, Louise (2021) *Normalizing the Natural: A study of menstrual product destigmatization*. Doktorgradsavhandling, Lund Universitet

Kveim, Anne Lie (2009) *Kvinnen som biologi: menstruasjon i norsk medisin i annen halvdel av 1800-tallet*. Nytt Norsk Tidsskrift 26, nr. 03–04: 362–73.

Langberg, Maja (2021) Nye Borgerlige-politiker får kritik etter uttalelse om afføring i menstruationsdebat—TV 2. (2021, mai 22). Hentet fra <https://nyheder.tv2.dk/politik/2021-05-22-nye-borgerlige-politiker-faar-kritik-etter-udtalelse-om-affoering-i>

Liland, Kristina Kassab (2022) To av fem lærerar deler opp sex-undervisinga i jente- og gutteklassar. Hentet fra <https://www.nrk.no/vestland/to-av-fem-laerarer-deler-sex-undervisinga-i-jente--og-gutteklassar-1.15895230>

Newton, Victoria Louise (2016). *Everyday Discourses of Menstruation: Cultural and Social Perspectives*. London: Palgrave Macmillan.

Nickelsen, Trine (2014) *Menstruasjonens storhetstid i medisinen*. *Forskningsmagasinet Apollon*. Hentet fra: https://www.apollon.uio.no/artikler/2014/3_mensen.html

Nordberg, Kari Hernæs (2013) *Sex education and the state*. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Oslo

Norge Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet og Svein Sjøberg (1994) *Naturfagutredningen. Rapport 1 : Naturfag i grunnskole og lærerutdanning : sammendrag: funn, anbefalinger og tiltak*. Oslo: Nasjonalt læremiddelsenter

Rudi, Inga Berntsen (u.å) *Nye skolelover på 1930-tallet—Kildenett*. Hentet fra: <http://www.kildenett.no/portal/artikler/2007/1182161892.56>

- Rønning, Oda Marie (2022) Lar elevene bestemme hvordan seksualundervisningen skal være. Hentet fra https://www.nrk.no/trondelag/laerere-og-elever-synes-de-far-darlig-seksualundervisning_-ifolge-en-undersokelse-fra-sex-og-samfunn-1.15857432
- Røthing, Åse (2004) *Kjønn og seksualitet i grunnskolens læreplaner: historisk tilbakeblikk og aktuelle utfordringer*. Norsk Pedagogisk Tidsskrift Årgang 88 / side 356 – 368
- Røstvik, Camilla Mørk (2018) «*Vi hadde ikke menstruasjon, vi hadde 'vondt i maven'*». Tidsskrift for kjønnsforskning 42, nr. 04 s. 215–32. Hentet fra: <https://doi.org/10.18261/issn.1891-1781-2018-04-02>.
- Strange, Julie-Marie (2001) *The Assault on Ignorance: Teaching Menstrual Etiquette in England, C. 1920s to 1960s*. Social History of Medicine 14, no. 2

Vedlegg 1

*Skjerve (nye utgaver av 1927 boken), ** Berg, *** Hansen

	1920	1930	1950			1960		
Mønsterplan	1922	1939	1948			1957/1960 (felles undervisning for gutter og jenter)		
Tittel	Helselære for piker	Helselære for piker*	Helselære for piker*	Fra barn til ung kvinne	Helselære	Helselære for piker*	Gjør som vi!: helselære	Biologi for folkeskole
Kjønn på forfatter	Kvinne*	Kvinne*	Kvinne*	Kvinne	Menn**	Kvinne*	Menn	Menn**
Årstall	1927	1939 (+12)	1953(+14)	1953	1956 (+3)	1961(+5)	1964(+3)	1969 (+5)
Endringer /tilførsler i forklaring	Blod og slim fra vagina	Egg, livmorslimhinne, ikke befruktet, avvik	Ingen endringer	14 dager etter egget, blødning fra livmorvegg, livmorhals	Ingen endringer	Hormoner fra lukkede kjertler	Ingen endringer	Ingen endringer
Alder	12-18 år	12-18 år	12-18 år	⊘	13-14 år	12-18 år	13-14 år	12-14 år
Varighet på mensesen	3-6 dager	Ingen endringer	Ingen endringer	2-5 dager	⊘	3-6 dager	⊘	⊘
Varighet på syklus	4 uker	4 uker	4 uker	4 uker	4 uker	4 uker	4 uker	4 uker
Årsaker til uregelmessigheter	⊘	Klima, vær, endring av arbeid, angst, alminnelig svakhet	Ingen endringer	Sterke sjelelige påkjenninger	⊘	forsinket utvikling av hormoner fra de lukkede kjertler	⊘	⊘
Smerter	Hodepine, smerter i ryggen og underlivet	Medisin til å holde seg arbeidsdyktig	Ingen endringer	Hodepine, tar på humøret, oppblåst,	⊘	⊘	⊘	⊘
Hygiene produkter	Bind av gamle håndklær, Bomull	Årsak til lukt, ferdig kjøpebind	Sticket bind av bomullsgarn	Skifte bind flere ganger om dagen, vondt i luft, svie	⊘	Vanligst er det å bruke ferdige kjøpebind	⊘	⊘
Fokus	Etikette	Etikette	Etikette	Etikette	Ingen dikkedarer	Etikette	Ingen dikkedarer	Ingen dikkedarer

	1970					1980		
Mønsterplan	1957/1960		M74					
Tittel	Helselære for ungdomsskolen	O-fag: grunnbok 4B	Vi arbeider med o-fag	Naturfag - biologi	Vi arbeider med o-fag	Samliv	Kroppsving	O-fag, grunnbok
Kjønn på forfatter	Menn	Menn***	Mann****	Mann**	Menn***+****	2 kvinner	Mann	Mann
Årstall	1970(+1)	1972(+2)	1974(+2)	1976(+2)	1977(+1)	1980(+3)	1985(+5)	1986(+1)
Endringer /tilførelser i forklaring	Eggleder, eggløsning, hormoner regulerer	Ingen endringer	Ingen endringer	Østrogen, det gule legemet, progesteron og hormonproduksjonen	Befruktet av sædcelle	Syklus	Ingen endringer	Ingen endringer
Alder	12-15 år	10-12 år	11-15 år	12-15 år	11-15 år	12-14 år		10-16 år
Varighet på mensesen	⊘	4-5 dager	«Noen dager»	⊘	3-5 dager	Par dager – 1 uke	3-5 dager	⊘
Varighet på syklus	4 uker	4 uker	4 uker	28 dager	28 dager	28 dager	4 uker	4 uker
Årsaker til uregelmessigheter	⊘	Vanlig med uregelmessigheter den første tiden	⊘	⊘	Vanlig med uregelmessigheter den første tiden	Slanket seg, flyttet, reise, gravid eller redd for å være gravid	⊘	⊘
Smerter	Smerter i magen, trøtt, hodepine, irritable og motløs	⊘	⊘	⊘	«bare» smerter, medisin, mosjon hjelper	Vondt i ryggen, magen, ømme bryster, lår, legger, ustabil humør rett før og under Mosjon hjelper	Irritabel, nedstemt, trøtt, hodepine, smerter i ryggen, magen, mosjon hjelper	Uvel, store smerter i flere dager, snakk med lege eller helsesøster
Hygiene produkter	⊘	Bytte ofte for å unngå vond lukt	Bind byttes ofte, «lukte ille» Gå hjem å ordne det eller til helsesøster	⊘	Bind, skiftes ofte = ubehagelig lukt Særlig utsatt for infeksjoner	Intimspray, skjeden rengjøres selv, tampong	Spesielt viktig med renslighet	Tampong stikkes inn i skjeden eller bind
Fokus	Ingen dikkedarer	Ingen dikkedarer	Ingen dikkedarer	Ingen dikkedarer	Ingen dikkedarer	Begge	Etikette	Ingen dikkedarer

